

**ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, TRAVANJ 1959. GODIŠTE VII.**

O ZNAČENJU I UPOTREBI RIJEČI »PUK«, »NAROD«, »NACIJA« I SRODNIH IZRAZA

Dalibor Brozović

1. Puk, narod, nacija i izvedeni pridjevi

U našem se časopisu već četiri puta govorilo o značenju i upotrebi riječi »puk« i »narod« i njihovih pridjevskih izvedenica »pučki« i »narodni«. ¹ U ta je četiri članka izneseno ono najvažnije², samo što se iz njih ipak ne može dobiti potpuna istina na jednome mjestu zato, što pisci, iako se voljno zalažu više manje za isto, unekoliko različito shvaćaju sociološke sadržaje tih riječi i nose u sebi različite jezične osjećaje. Morat ću dakle ponovno razmotriti stavove iz prethodnih članaka, ali prije nego to učinim, pokušat ću odrediti, s kojih nam razloga treba znati točno značenje i upotrebu svih tih riječi i s kojih se sve stanovišta može o njima raspravljati. Mislim, da bez toga ne bismo došli do pravih rezultata. Treba znati:

a) što pojedina riječ iz ovog niza predstavlja u rječniku suvremenog književnog (t. j. standardnog, normiranog) jezika s obzirom na sociološke kategorije današnjeg društva,

b) što u tom jeziku predstavlja s obzirom na kategorije prošlih društava,

c) kakva je terminološka vrijednost pojedinih članova toga niza (t. j. u sociologiji, povijesti, pravu, etnologiji i etnografiji, u folkloristici i nauci o književnosti, u lingvistici i sl.),

¹ J(osip) H(amm): Narod i puk; I, 149—151; Ljudevit Jonke: Još nekoliko odgovora; pod točkom 1. »Je li narodno isto što i pučko?«; IV, 159; Stanko Hondl: Tri zanezarene riječi (3. riječ); V, 55—57; Miroslav Kravar: Da li »pučki« ili »narodni« jezik; VI, 38—39.

² Osobito u članku prof. Hamma, a i prof. Jonke uglavnom upućuje čitaocce na taj članak.

d) koji su ekvivalenti u slavenskim i neslavenskim jezicima i kakva je etimologija i semantički razvitak tih riječi,

e) kako se pojedina od tih riječi odrazuje u prosječnoj i standardnoj hrvatskoj i prosječnoj i standardnoj srpskoj jezičnoj svijesti.

Osnovni se odgovori nalaze već u članku prof. Hamma. On prvo navodi, kako se u starim rječnicima *narod* prevodi s *natio*, *gens*, *progenies*, a *puk* s *populus*, *vulgus*, *plebs*.³ Nakon toga slijedi vrlo poučna analiza semantičkog razvitka od sredine prošlog stoljeća do Prvog svjetskog rata, u kojem je razdoblju s ukidanjem preostalih feudalnih odnosa riječ *puk* sa svojim izvedenicama dobila široku skalu značenja.⁴ Konačno pisac precizno opisuje razvitak nakon Prvog svjetskog rata, kada riječ *puk* počinje naglo uzmicati pred riječi *narod*. Iznosena su i dva osnovna razloga za to: 1. prirodni (ali i forsirani) utjecaj za stare Jugoslavije s onih štokavskih područja na istoku, gdje je riječ *puk* nepoznata, i 2. rast demokratske svijesti o narodnoj suverenosti, koja je svijest suzila u našim uvjetima značenje riječi *puk*, što je punom pobjedom tog načela nakon naše socijalističke revolucije još više došlo do izražaja.⁵ U drugom dijelu članka prof. Hamm raspravlja dva pitanja:

1. Kako razlikovati pojam *narod* (prije: *narod*) u 1. čl. Ustavnog zakona, gdje se govori o »suverenim i ravnopravnim narodima« (u množini) od pojma *narod* (prije: *puk*) u čl. 2. »Sva vlast u Federativnoj Narodnoj republici Jugoslaviji pripada radnom narodu« (u jednini)?⁶

2. Koja značenja onda preostaju riječi *puk* i njezinim izvedenicama?⁷

Na prvo pitanje odgovara prof. Hamm, da neki pokušavaju nadoknediti stari odnos *puk* : *narod* novim odnosom *narod* : *nacija*, ali smatra, da je riječ *nacija* nepotrebna (o riječi i terminu *nacija* govorim u drugom dijelu ovoga članka, koji će izići u 5. broju) i da praktički riječ *narod* može danas nositi oba značenja.

Na drugo pitanje prof. Hamm odgovara: »Pridjev *pučki* imao je naime — kao pridjev — i neka posebna, svoja značenja. On je značio ne samo ono, što *pripada* puku, nego i ono, što je *namijenjeno* njegovim najširim slojevima, kao i ono, što su ti slojevi davali i što daju *sámi od sebe*, samoniklo, bez škole i bez utjecaja, koji su dolazili odozgo ili izvana — i u tim značenjima taj se pridjev može korisno upotrebiti i danas«.⁸ Dalje se navode tri područja, na kojima treba u suvremenom jeziku zadržati pridjev *pučki*: 1. opozicije kao *pučka etimologija* prema naučnoj etimologiji, 2. *pučko* sveučilište (jer su u njemu predavanja popularna, a ne znan-

³ o. c., 149.

⁴ ib., 149/150.

⁵ ib., 150.

⁶ ib., 150/151.

⁷ ib., 151.

stvena — primjeri Hammovi), 3. *pučka popijevka* prema *narodnoj pjesmi* (prvo nije folkloristička kategorija, drugo jest — primjer moj, izveden iz Hammova izlaganja).

Prikazao sam ovako pregledno⁹ članak prof. Hamma zato, što nam on daje osnovne vremenske koordinate (I. do g. 1848.; II. 1848.—1918. i III. od 1918. do danas) u razvitku značenja riječi *puk* i *narod* i njihova odnosa, i zato, što daje i rješenja:

1. Danas nam je riječ *puk* kao sociološka kategorija nepotrebna i riječ *narod* može preuzeti nekadanje njezine funkcije;

2. pridjev *pučki* treba da zadrži svoja osobita, nesociološka značenja (v. gore).

To je osnovno. Zaključak pod 2. treba nadopuniti, da riječ *puk*, iako u današnjem društvu nema sociološke kategorije, koja bi se mogla zvati pukom, zajedno s izvedenicama mora ostati u jeziku za označivanje prošlih formacija, na pr. u rečenicama: »On je od pučanina postao plemićem«, »Gradski patriciji nisu puštali predstavnike puka u vijeće«, »Bio je pučki tribun« i sl.

To je osnovno, ali nije još sve. U člancima prof. S. Hondla i prof. M. Kravara iskrsnule su i neke osobite pojedinosti.

Prof. Hondl ustaje protiv zamjene riječi *puk*, *pučki* riječima *narod*, *narodni*.¹⁰ Zapravo su dva elementa u stavu prof. Hondla: 1. on želi pojmu *puk* iz drugog Hammova razdoblja naći sadržaj u današnjem društvu i 2. želi slovenskom odnosu *ljudstvo*, *ljudski* : *narod*, *narodni* uspostaviti hrvatski pandan *puk*, *pučki* : *narod*, *narodni*.

Jedno je povezano s drugim, ali nažalost oboje je danas nemoguće. To pokazuje sâm pišćev slovenski primjer »Narodna banka Federativne Ljudske Republike Jugoslavije«, što je nemoguće prevesti hrvatski zamjenom riječi »Ljudske« riječju »Pučke«. Nemoguće zato, što je slovenska riječ »ljudski« već prije socijalizma osposobljena, da se u socijalizmu može odnositi na cio narod, a hrvatska riječ »pučki« nije se nikad dovinula do toga sadržaja (v. dalje).

S druge je strane potpuno opravdano, kad prof. Hondl traži, da se održava opozicija »Hrvatsko narodno kazalište« : »Pučko sveučilište«. Ali tu *pučki* nije ono, što pripada puku (puka više nema kao sociološke

⁸ ib.

⁹ Ipak preporučujem svakome, da pročita taj članak, ja sam ga samo sažeo i shematizirao, a argumentaciju, opise i primjere iz njega, koliko god bili korisni, morao sam izostaviti.

¹⁰ V. op. 1. Članak je potaknut jednim izričajem u članku prof. Kravara o rodu imenica kao Tokio, Kairo i sl.: »odnos književnoga jezika prema narodnom (da danas ne kažemo više: pučkom)«. Kravar je ustvari ispravno upotrebio riječ *narodni*, ali se bez potrebe ogradio od riječi *pučki*. Zapravo bi se moglo reći i *pučki* jezik, ali to bi značilo ne jezik, nego više *stil* (sličan odnos kao *narodna pjesma* : *pučka popijevka*).

pojave!), nego je običan pridjev, kojemu je jednom gotovo, određeno i samostalno značenje nadživjelo uvjete, u kojima je riječ nastala — vidjeli smo i to već iz Hammova članka.

Novo je u Hondlovu prilogu, što se jasno pokazalo, kako je potrebno odrediti hrvatske ekvivalente za slovenske izraze *ljudstvo*, *ljudski*, koji imaju svoj par i u zapadnoslavenskim jezicima: češki: *lid*, *lidový*, slovački *ľud*, *ľudový*, poljski *lud*, *ludowy* (Rzeczpospolita ludowa!). Njegov francuski primjer »Théâtre National Populaire« također je važan i odlično odabran. O tome svemu valja ovdje govoriti, kao i o tuđici *nacija*, koju i prof. Hondl smatra nepotrebnom.

Prof. Kravar ogradio se od Hondlova prigovora, da smatra riječ *puk* i njezine izvedenice nepotrebnima,¹¹ i objasnio, da je mislio na razliku između *narodnog* jezika i *pučkog* govora, odnosno načina govora.

Kravarev je članak važan zato, što upozorava na nekoliko drugih pitanja i činjenica kao: živa riječ *puk* u crkvi, etimološki problemi, nepodudarnost riječi *puk* s latinskom *populus* i francuskom *peuple* (*puk* obično znači dio naroda, *populus* označuje cio narod«, *peuple* može značiti isto što i *nation*«), nepodudarnost latinske narodne riječi *natio* s učenom francuskom *nation*, i konačno vrijednost riječi *nacija* kao sociološkog termina. Svi ovi Kravarevi prilozima moraju ovdje biti iskorišteni.

Sad imamo gotovo sve elemente, samo je nekoliko važnih pojedinosti izmaklo piscima dosadanih članaka u našem časopisu:

— na odnos riječi *puk* i *narod* djelovao je i ruski jezik, gdje народ danas pokriva sva značenja, а людъ f. ili люд m. nije se nikad uspjelo ni približiti zapadnoslavenskim ekvivalentima ni uporedbom ni značenjem.

— riječ *puk* u Srba je semantički zauzeta rusizmom полк, koji znači određenu vojnu jedinicu.¹² Kad je ovo značenje nakon g. 1918. postalo poznato i kod Hrvata, preširoka je skala značenja još više smanjila uporabljivost riječi *puk* kao leksema.

— semantem slovenski *ljudstvo*, češki *lid*, slovački *ľud*, poljski *lud* razvio se samo kod katoličkih Slavena, što su se razvijali u uvjetima austro-

¹¹ V. op. 1. i 10.

¹² Nekad je u Rusa полк značilo i *vojska*, *gomila* i sl. (v. u Dalja s. v. полкъ), ali nikad ništa slično hrvatskom značenju *puk*. Rusko se značenje kontaminiralo u prof. Kravara s našim, kad hrvatsku crkvenu upotrebu riječi *puk* objašnjava značenjem »mnogštvo vjernika«, а upotrebljava se stvarno prvenstveno u značenju »ukupnost vjernika na određenom crkvenom području ili u određenoj zemlji ili uopće«. I Hrvati su imali do 1918. vojni termin s istim korijenom i značenjem kao ruski полк, naime »pukovnja« (uz osobito graničarsko značenje »određeno vojno područje za novačenje«.) Kao i sva hrvatska vojna terminologija i ova se riječ brzo zaboravlja, otkako je ta terminologija g. 1918. prestala biti službena, pa nova pokoljenja ne će više razumjeti ni Krleže, а kamoli Šenoa. Da se ta terminologija zaboravlja, mislim, da je zapravo najodlučnije, što ju je ustaštvo kompromitiralo u govornoj svijesti, kao što je kompromitiralo i neke riječi, pjesme, tradicije i elemente kulturno-nacionalnog naslijeđa i sl. i tako gotovo lišilo hrvatski narod mnogih pozitivnih tekovina, koje je stekao u istim uvjetima kao i ostali Slaveni pod Austro-Ugarskom, а Česi, Slovaci i Slovenci posjeduju ih i danas.

ugarskog feudalizma i kapitalizma. Kod Hrvata je kapitalistički razvitak bio sporiji nego u Čeha, Slovenaca i Poljaka (Slovaci su svoj *ľud* jednostavno ispunili sadržajem češkog *ľida*), i zato riječ *puk*, koja je u Hammovu II. razdoblju svog semantičkog razvitka (1848—1918) pošla zapadnoslavenskim putem, nije dočekala godine 1918. formalnopravnu demokraciju kao ravnopravan semantički par *ľudstvu* ili *ľidu* (da je tako, dosta je usporediti spregu »český ľid«, ili slično »*peuple français*«, sa spregom »hrvatski puk«). Kako je hrvatsko i srpsko narodno i jezično područje lingvistički jedno područje, riječ *puk* je morala uzmaknuti, a da se bila izdigla do vrijednosti *ľudstvo / ľid / ľud / ľud*, imali bi i Srbi razloga da je prime, kao što su i Srbi i Hrvati inače i prirodnim putem primali jedni od drugih korisne riječi.

— riječ *puk* nije bila dobro osposobljena za moderni sociološki semantički razvitak i zato, što njezina sociološka vrijednost nije ni u prošlosti bila jednaka kod Hrvata iz različitih krajeva. Puk naime nije bio ista sociološka kategorija u Banskoj Hrvatskoj, u Dalmaciji i u Bosni i Hercegovini (kmetovi, koloni, raja, tri gradska tipa), Dubrovnik je bio za se, a u Vojnoj Krajini gotovo da i nije bilo sloja, koji bi se mogao sociološki nazvati pukom. To znači, da riječ *puk* ulazi već u samo III. razdoblje svoga semantičkog razvitka (s *pučkim* štedionicama, *pučkim* strankama i sl.) semantički labilna i nedovoljno određena.

— osim riječi *puk* i *narod* (i tuđice *nacija*) i njegovih pridjeva postoji niz drugih riječi i izraza istog semantičkog, a obično i istog etimološkog gnijezda: *popularan*, *narodski*, *prosti narod* i *prostonarodni*, *narodnost* i *nacionalnost*, a mogu im se pridružiti i neki usko stručni, ali i potrebni termini kao *gens* i *ethnos*. Predaleko bi nas odvelo, kad bismo analizirali svaki član ovoga reda, učinit ću to samo, koliko je potrebno, da se može odgovoriti na pitanja postavljena na početku (a—e):

— pridjev *pučki* u njegovim desociologiziranim, okamenjenim značenjima, za koja je prof. Hamm dokazao da je potreban, mogu djelomično nadomjestiti pridjevi *popularan*, *narodski* i *prostonarodan*. Ali samo djelomično — vratit ću se na svoj primjer *pučka popijevka*. »Popularna popijevka« očito nije sinonim, svatko će to, jasno, razumjeti kao »omiljela, raširena popijevka«, moglo bi se dakle reći i »popularna pučka popijevka« i tu onda oštro iskače nesinonimnost. »Narodska popijevka« ne bi bilo dovoljno jasno, samo bi neodređeno nagovješćivalo stanovit stil, maniru pjevanja ili eventualno kakav osobit »papreni« sadržaj, a to je sve daleko od točno označenog pojma »pučka popijevka«. Samo bi se »prostonarodna popijevka« mogla približiti pravom značenju, i to, ako bi se uzeo Vukov smisao, ali mnogoznačnost pridjeva »prost« i neuvedenost riječi »prostonarodan« kod Hrvata zapostavljaju i nju u ovoj sprezi.

— izraz »prosti narod« ima danas samo historijsko značenje i značaj, i to s velikom semantičkom amplitudom s obzirom na to, u čija ga usta stavlja pisac. Danas nema i ne može imati nikakve upotrebe, a osobito zato, što nije jasno, treba li označivati »priprosti ili jednostavni dio naroda« ili »prostački dio naroda«. Znači dakle, da izraz »prosti narod« može u suvremenom jeziku biti upotrebljen samo pri opisivanju određenih historijskih situacija, za koje se (pretežno kod ekavaca) tradicionalno utvrdila određena vrijednost »priprosti dio naroda«.

— riječi »narodnost« odnosno »nacionalnost« imaju nekoliko značenja, u kojima su više manje istoznačne, i neka, u kojima to nisu. Osnovno im je značenje već po tvorbi apstraktno, značile bi dakle ukupnost osobina, što je u sociologiji zovu terminom »psihološka konstitucija nacije«. Njihova sinonimnost i nesinonimnost određena je odnosom riječi *narod* i termina *nacija*. Daljnji je razvojni stupanj značenje »svijest o svojoj nacionalnosti, pasivna ili aktivna, njezino ispovijedanje pa konačno i djelovanje u skladu s tom svijesti«. To se značenje jasno vidi iz ilirskog gesla »Narod bez narodnosti je tijelo bez kosti«. Još je apstraktnije značenje »očito izražen nacionalni (što se prečesto svodi na *folklorni*) karakter nečega«, na pr. »narodnost« kojeg glazbenog ili književnog djela. Ovo se posljednje značenje najčešće javlja pod utjecajem ruskog jezika, gdje je dobilo gotovo terminološku vrijednost.

— obje su ove riječi na *-ost* prešle i normalan semantički razvitak od apstraktnoga ka konkretnome.¹³ Prelazni je oblik značenje »pripadanje određenom narodu (naciji)« u primjerima kao »on je ove ili one narodnosti (nacionalnosti)« ili u rubrikama raznih obrazaca za ispunjavanje. Svim je konkretno značenje, kad su riječi na *-ost* sinonimi svojih osnovnih oblika *narod* i *nacija*, na pr. »predstavnicu mnogih narodnosti (nacionalnosti)«. Osobita je nijansa, kad se ove riječi odnose samo na one etničke formacije (prvenstveno veoma malobrojne), što se iz bilo kojih razloga nisu uspjele konstituirati u pravu naciju (u sociološkom smislu). I ova je nijansa preuzeta iz ruskoga (gdje, pomalo i formalistički, »nacije« i »nacionalnosti« stoje i u terminološkoj opoziciji).

Sve, što je ovdje izneseno, treba da posluži odgovoru na pitanja postavljena na početku (a—e, odgovori A—E), kako bi se sažela građa iz prethodnih članaka i moji dodaci.

A. Kada se govori o današnjem društvu, riječ *puk* nije više sociološki potrebna, jer nema svog sociološkog sadržaja, njega je već konačno preuzela riječ *narod*. Može pak biti stilski upotrebljena u prenesenom smislu umjesto *narod* u punom, pravom značenju te riječi (t. j. ne dijela naroda ili društva), kao na pr. u Mažuranića »Ah, da vide svijeta puci ostali«

¹³ Pravac razvitka u značenju kao na pr. »njegova glupost« > »učiniti glupost«.

ili drukčije u Nazora »*puk* crvića i kukaca« (Hammovi primjeri; ARj. donosi iz historije jezika mnoštvo više manje sličnih primjera s. v. *puk a, b e, g*). Živa je upotreba te riječi i u crkvi, sa značenjem teritorijalnog ograničenja za sadržaj.

Ni pridjev *pučki* ne može danas imati sociološko značenje, koje se počelo razvijati u drugom razdoblju; i bez obzira na samu uvriježenost naziva *narodna republika* pridjev *pučki* ne bi se mogao sa svojim semantičkim sadržajem upotrebiti kao u drugim jezicima: Ljudska Republika, Rzeczpospolita Ludowa, ili neslavenski Repubblica Popolare, Republique Populaire, People's Republic, Volksrepublik. Ne velim, da i nama ne bi bila korisna takva distinkcija *pučki : narodni*, samo konstatiram, da je nemamo. Najbolje to može ilustrirati odnos *pučka škola : pučko sveučilište*. Značajno je, da se ni u jednom članku ne zahtijeva vraćanje naziva *pučka škola*, ali se traži *pučko sveučilište*. To je jasno — »pučka škola« bila je *pučka* zato, što je u prošlim društvima *samo* ona bila u načelu predviđena za puk kao *sociološku* kategoriju, tu je dakle i pridjev *pučki* posvojan, dakle i sa sociološkom sadržinom. Ali za »pučko sveučilište« nije takva diskriminantna uloga bila odlučna, a danas je uopće nema. Ono je »pučko« po načinu, kako se u njemu izlaže. Jučerašnji govornik (na pr. liječnik) sutradan je slušalac (na pr. predavanja o glazbi ili pravopisu). Drugim riječima »puk« bi bili svi, puka dakle nema kao *s l o j a*, a predaje se *pučki*, da svi razumiju sve, i pridjev/prilog *pučki* nije posesivan, nego kvalitativan, semantički desociologiziran, oslobođen veze s nekadanjim sadržajem riječi *puk*. To vrijedi i za prije citirane primjere iz članka prof. Hamma.

Uz pridjev *pučki* mogu se upotrebljavati i *popularni*, *narodski* i *prostonarodni*, ali, kako smo vidjeli, to nisu sinonimi. Semantički je redosljed *popularan-pučki-prostonarodan-narodski*. Pridjev *pučki* ima središnji položaj i pokriva sva značenja, koja ostala tri imaju u njegovu nizu, ali nijedan od njih ne pokriva sva njegova značenja (primjer s popijevkom!). S druge strane sva tri ostala dijelom svojih značenja izlaze iz niza: *popularan* kao »omiljeli«, *narodski* u žanrovskom smislu (na pr. žanr ličke komedije na liniji Pecija-Budak), *prostonarodni* prvenstveno svojim *određenim* historijskim značenjem (v. B), a i svojom *neodređenom današnjom* vrijednošću (v. gore). Oba se ova pridjeva uostalom manje upotrebljavaju kod Hrvata. Dodajmo još, da se oba pri izlazu iz semantičkog niza *pučki* mogu veoma približiti značenju pridjevâ srdačni, prisni, pristupačni i sl.

Riječ *nacija* i njezin pridjev imaju prvenstveno terminološku vrijednost (v. C i II. dio članka). Iako je ta tuđica uglavnom nepotrebna kao *riječ*, ipak se gdjekad može upotrebljavati i tako, i to iz stilskih razloga: radi alternacije s *narod* (da se prečesto ne ponavlja), radi možda veće ekspresivnosti pa ponekad i radi veće određenosti. Tako je Hondlov pri-

mjer »Théâtre National Populaire« valjalo prevesti »Nacionalno pučko kazalište«. To je stilski bolje zato, što bi u prijevodu »Narodno pučko kazalište« bio nedovoljan semantički razmak između *narodno* i *pučko* (iako načelno prijevod ne bi bio loš), jer se pridjev *narodni* semantički dodiruje s oba druga (nacionalni i pučki), ali između njih nema dodira. Pridjev *nacionalni* vrijedi ovdje kao pridjev *narodni* u primjerima poput »Narodna banka« i »Narodna knjižnica«, t. j. samo glavna banka ili knjižnica¹⁴ jednog naroda, samo jedna za jedan narod. Ali ima i pučkih kazališta, banaka i knjižnica. Pučkim bankama u nas nema danas mjesta sa sličnog razloga, zašto nema pučkim školama (nema ni interesa, koje bi im valjalo štiti), ali pučka kazališta (kojih žalost nema) i knjižnice imaju ili bi imali i u nas svoje mjesto s istog razloga, s kojeg i pučka sveučilišta (drugo je pitanje, što svi ti nazivi nisu i u službenoj upotrebi, iako za to, kako smo vidjeli, nema razloga¹⁵). Francusko kazalište, o kojem je riječ, ima osobit karakter: ono je *narodno* (dakle jedno i glavno) među francuskim *pučkim* kazalištima, a to mu kaže i samo ime. I za ovakve osobite slučajeve možemo samo iz stilskih razloga zadržati dakle i tuđicu.

Vrijednost i upotreba riječi *narodnost* i *nacionalnost* već je opisana.

B. Kada u lijepoj ili u stručnoj književnosti govorimo o prošlim društvima, onda su riječi *puč* i *pučki* i sociološki potrebne i upotrebljive, što je već pokazano, a također i njihove daljnje izvedenice *pućanin* i *pućanski* (nešto je teže točno utvrditi ovakvu vrijednost izraza *prosti narod* i pridjeva *prostonarodni*, kako se ona razvila u Srbiji i Vojvodini u prošlom stoljeću). Razumije se, da to sve vrijedi i za društva, koja relativno spadaju u prošlost, t. j. iz naše perspektive i s našeg socijalističkog staništa, iako su nam istodobna apsolutno vremenski. Ako dakle u takvu društvu postoji društvenopravna kategorija, što više manje odgovara kojoj od društvenopravnih kategorija, koje smo mi zvali *pučkom*, te su riječi upotrebljive i za takve prilike. Da se opet vratimo na »Théâtre National Populaire«. U tom nazivu pridjev »populaire« nije toliko kvalitativan koliko posesivan, ima dakle i sociološku sadržinu. To kazalište nije »pučko« ni stilom ni repertoarom (daje uglavnom klasiku, i to više manje na istoj stilskoj razini kao i ostala vodeća francuska kazališta), nema dakle popularizatorsku funkciju za kazališnu umjetnost u onom smislu kao naša pučka sveučilišta za znanost, nego je ono pučko u prvom redu popularnim cije-

¹⁴ Za Hrvatsku tu ulogu ima Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, za Srbiju Narodna biblioteka u Beogradu.

¹⁵ Postoje službeno samo »narodna sveučilišta« i »narodne knjižnice«. Kako ne bi došlo do zabune, znači li »narodna knjižnica« *bibliothèque nationale* ili *bibliothèque populaire*, upotrebljava se za ono prvo obično »nacionalna knjižnica«. Dakle, *nacionalna knjižnica* trebalo bi da bude jedno, a *narodna knjižnica* drugo! Istini za volju moram priznati, da bibliotekari u Hrvatskoj u svojoj stručnoj literaturi upotrebljavaju naziv »pučka knjižnica«, iako ga nema u službenim nazivima samih pučkih knjižnica.

nama, t. j. pristupačno puku, koji u francuskom društvu postoji i kojemu nisu dostupne cijene ostalih, nedržavnih kazališta, što su zapravo kapitalistička poduzeća za zaradu.

C. To znači, da je riječ *puk* dobila gotovo terminološku vrijednost za povijest i razne sociološke i pravne historijske discipline, ali riječ *narod* nema praktički nikakve terminološke vrijednosti. Nema je zato, što pokriva previše semantičkih jedinica. Riječ *puk* ima terminološku vrijednost: *određeni podvlašteni dio naroda*, i onda je možemo upotrebljavati samo za društvene formacije, u kojima takav dio naroda postoji (B), ali kao *riječ* nema sadržaja (izuzev neke stilističke slučajeve pod A) i ne može dakle značiti cio narod u višim društvenim formacijama. Neterminološki, t. j. kao *riječ*, treba upotrebljavati samo njezin pridjev *pučki*, jer je on u svom kvalitetnom značenju prerastao vezu s pukom kao društvenim slojem (A). Za značenje »cio narod« moramo dakle uzeti riječ *narod*, ali ako je potrebna određenost terminološkog stupnja, možemo se pomoći izrazom »radni narod«, koliko god on i ne odgovarao u svakoj prilici. Treba li nam pak naš sinonim za termin *nacija*,¹⁶ moramo se i opet obratiti na *narod*, i zato riječ *narod* ne može biti sociološki termin.

Termin *nacija* nije pogodan za upotrebu kao riječ (stilistički izuzeci pod A). *Nacija* je sociološki određena historijska formacija, koje nema i ne može biti prije kapitalističkog ili socijalističkog društva (za obrazovanje *nacija* ona imaju sličnu funkciju). Zato je nikako ne možemo upotrebljavati za različite pretkapitalističke ili predsocijalističke etničke formacije, one nemaju svih značajki potrebnih za *naciju* (v. II. dio). Zato je sociološki termin *nacija* za etnologiju, etnografiju i lingvistiku prilično neupotrebljiv i nema pravoga smisla.¹⁷ Najbolje je u običnom životu govoriti o *narodu* (ili *narodnosti*), a samo u znanstvenoj literaturi (i publicistici, kad ustreba) točno upotrebljavati termine *nacija*, *rod* ili *gens* (postoje nijanse), *pleme*, *etnos* i t. d. — već prema struci i sadržaju pojma.¹⁸

D. O praktičnom pitanju, kako prevoditi slovenski odnos *ljudstvo* : *narod* u hrvatski tekst, već smo nešto govorili. Važno je, da zapravo Slovenci (koji nam ovdje predstavljaju i druge slavenske i neslavenske narode, što imaju adekvatan odnos) i nisu u boljem položaju od nas, razlika je samo, što nepreciznost nastupa kod nas i kod njih na različitim točkama. Ljudi, što jadikuju, kako se u nas zatire riječ *puk*, nose u sebi jezični

¹⁶ Ovdje se moram pozvati na neke svoje prijašnje radove: za vrijednost i sadržaj termina *nacija* na članak »Jezik i nacija« (Pogledi, 1953., br. 11., str. 794.—801.), a za razliku između riječi i termina na članak »O normiranju terminologije u hrvatskom ili srpskom jeziku« (Jezik, VI, 143—153).

¹⁷ U lingvistici mu ima mjesta samo u teoriji o standardnom jeziku (engl. *standard language*). Uobičajeni franc. i njem. nazivi *langue commune* i *Gemeinsprache* kao i naš naziv *književni jezik* ne udovoljavaju terminološkim zahtjevima).

¹⁸ Rusi imaju i *nacionalnost* kao termin ovoga reda, što se gdjekad i u nas odrazi.

osjećaj, što odrazuje društvo iz Hammova II. razdoblja, kad je kod Hrvata odnos *puč* : *narod* bio na najboljem putu, da se izjednači s odnosom slovenskih riječi.¹⁹ Ali mi ni s time ne bismo bili postigli bitan dobitak — starijim se našim generacijama čini, da je taj odnos dvočlan, a on je ustvari tročlan: 1. slov. *ljudstvo*, hrv. *puč*, 2. slov. *ljudstvo*, hrv. (danas) *narod*, i slov. i hrv. *narod*. To bi odgovaralo sociološkim terminima: 1. *puč* (v. B i C), 2. zapravo i nema termina, kaže se jednostavno *narod* ili nešto preciznije, ali i drukčije *radni narod* (čak i *trudbenici*, prema tome, zašto nam i treba termin), 3. *nacija*. Znači, ako mi nemamo dovoljnu određenost na granici 2—3, da je nemaju ni Slovenci na granici 1—2. A ta granica nije manje važna od one između 2. i 3. Jer 2. označuje cio narod, ili gotovo cio narod, s nešto različitim sadržajem riječi u socijalizmu i kapitalizmu, a za 1. smo se već uvjerili da označuje dio naroda.

Da je ovaj semantički razvitak prvenstveno odraz društvenog i političkog razvitka, vidi se po prijelazu s naziva *pučka fronta*, koji se u Hrvatskoj dugo upotrebljavao, na naziv *narodna fronta*. To nije bio običan utjecaj beogradskih normi (a dodao bih — i ruskog jezika), kako se obično misli,²⁰ nego prijelaz od posvojnog pridjeva, koji odgovara članu 1., na posvojni pridjev, što odgovara članu 2. — a to odrazuje u krajnjoj liniji sposobnost radničke klase da postane zastupnik općenarodnih interesa, budući da socijalistički poredak, kojemu ona teži, izgrađuje besklasno društvo.

U slovenskom imamo i pridjev *poljudni* uz *ljudski*. »Ljudski« se u nas prevodi s *pučki* i *narodni*, a »poljuden« ili *pučki* ili *popularan* (kad ova tuđica odgovara nesociološkoj upotrebi pridjeva *pučki*, kada je on kvalitativan), odnosno jednostavno *pristupačan*.²¹ Ne možemo ovdje iscrpsti sve mogućnosti za prevođenje svih mogućih veza u raznim jezicima, to već spada u leksikografiju i ovdje ne bi bilo dovoljno prostora, ali mislim, da su osnovne upute i razgraničenja izneseni.²²

Isto tako ne bismo mogli iznijeti niti glavne etimološke i historijsko-semantičke činjenice, i to je izvan zadataka i moga članka i našega časopisa. Ali nema sumnje, kako su točna etimologija i potpun semantički historijat svake riječi jedan od uvjeta za njezinu ispravnu upotrebu, određenost i vrijednost i u današnjem jeziku. Kod riječi *narod* i nema kakva težeg pitanja, jasna joj je veza s glagolom *roditi* (*se*) i jasno je, da joj je

¹⁹ Značajno je, da prof. Hamm počinje svoj članak riječima: »Od starijih ljudi...«

²⁰ Takav je utjecaj, očito potpomognut i ruskim jezikom, prijelaz s lika *fronta* na lik *front*, uostalom zbog sinonimnosti nepotreban prijelaz. »Vjesnik« je u toku borbe bio glasilo »*Narodne fronte*«.

²¹ Slovensko-ruski slovar dra. Janka Kotnika (Ljubljana 1950) ima s. v. *ljudski narodnyj*, a s. v. *poljuden popularnyj, obščepoznatnyj*.

²² Na pr. i mi imamo riječ *ljúdstvo*, no ona ne odgovara slovenskom homonimu. Juraničev »Srpskohrvatsko-slovenski slovar« (Ljubljana 1955) prevodi je 1. človeštvo, človečanstvo; 2. ljudje; 3. človeškost, a dodao bih, da vojničku upotrebu riječi *ljúdstvo* treba u slovenski prevesti riječju *moštvo*.

prvobitno značenje *progenies*, a otud onda možemo pratiti njezin semantički razvitak po spomenicima (ARj.), što sve imamo u osnovnim crtama već u Hammovu članku. Ali kod riječi *puk* nemamo još uvijek sigurne etimologije, ne znamo pouzdano čak niti, da li je slavenska riječ ili rana germanska posuđenica. U Kravarevu se članku iznosi ovo drugo mišljenje, poduprto iz jednog njemačkog i jednog ruskog etimološkog rječnika (Kluge-Mitzka i M. Vasmer). Postoje ipak i druge mogućnosti. Preobraženski, koji također zastupa poput većine hipotezu o germanskoj posuđenici, iznosi i dva druga mišljenja: Grienbergerovo (da je to slavensko-baltičko-germanska zajednička riječ) i Miklošičevo (da se radi o slavenskoj riječi od korijena **pel-* = puniti i da je otud osnovno značenje *mnoštvo*).²³ I Brückner obnavlja Miklošičevu teoriju, povezujući slavensku riječ još i s grčkim *πόλις* i lat. *populus* i dajući praslav. obliku značenja *odjel vojske* i poljsko *lud* (v. gore).²⁴ To isto misli i naš ARj., koji riječ povezuje s litavskim *pulkas*, letonski *pulks*²⁵ i njemačkim *Uolk*, a kao vjerojatna iznosi se i srodnost s *πόλις* i *populus*. ARj. naravno opet spominje Miklošičevu hipotezu i njezinu Daničićevu razradu (semantički pandan *pleme*, gdje je sigurno **pel-*).²⁶ Vidi se dakle očito, kako je važna etimologija ove riječi, da bismo utvrdili njezina početna značenja, s pomoću kojih bismo mogli potpunije razumjeti njezin semantički razvitak i upotrebu, što se sve odražuje u bogatoj građi i primjerima u našem ARj. To bi bila nužna dopuna njezinoj sociološko-historijskoj analizi.

E. Mislim, da se javljaju dvije pogreške, kad je u pitanju koja leksička razlika između Hrvata i Srba. Prva je zatvoriti oči i ne priznati njezino opstojanje, odnosno nastojati je mehanički ukloniti, druga je kategorizirati je. O onoj prvoj nemamo što reći, svaki dan nanosi štete i hrvatskoj i srpskoj kulturi, ali valja da na primjeru riječi *puk* osvijetlimo ovu drugu (koja se uostalom najčešće javlja kao reakcija na prvu).

Zabluda je, da je riječ *puk* svim Srbima (i Crnogorcima) nepoznata. To svakako stoji, bar danas, za neke krajeve, osobito ekavske, ali ne za sve. Vuk u svojem Rječniku dodaje, da se *puk* govori po zapadnim krajevima, ali tamo ima i Srba. No važno je, da je ima i Popović u svom rječniku

²³ A. G. Preobraženski: Etimologičeskij slovar ruskogo jazyka, Moskva 19582 s. v. полкъ Tamo i navodi literaturu do 1. izdanja (1910—14). Ostalo v. kod Vasmera, kojega citira prof. Kravar.

²⁴ Aleksandar Brückner: Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 19572, s. v. *pulk*. Slično u Fortunatova, v. Vasmera.

²⁵ s. v. *puk*. ARj. kod litavskog ne bilježi akcenta, koji je važan, jer odgovara našem *púk*, -a, a letonski oblik citira krivo *pulk.

²⁶ Zanimljive su letonske paralele *pulcēties* = skupljati se, gomilati se, sastati se, *pulcināt* = skupiti, dovesti, nagomilati, *pūlis* = gomila (ljudi), sve prema *pulks* = puk i *pilns* = pun. Veza s *πόλις* nije mnogo uvjerljiva. Meillet misli, da je prvo značenje *uturda* (usp. *akropolis*), prema lit. *pūlis* i sanskrt. *pūh*, gen. *puráh*, oboje *uturda* (A. Meillet. *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*, Paris 1953, str. 392.).

(ARj. s. v. *puk*), što je vrlo značajno, a ARj. ima i drugih srpskih primjera (iz poslovice, vrela pisanih u razna doba)). Vukov citat »Čuj, puče i narode« (ARj., 629a) bit se zabilježen kod Srba, potpuna Vukova poslovice glasi: »Čuj, puče i narode! Rodila vučica vuka, svemu svijetu na znanje, a *detetu* na zdravlje«,²⁷ a *de* za *dě* rijetko je u Hrvata.

Pitanje je samo, kako se riječ *puk* s izvedenicama razumije, kako se »osjeća«. Oni štokavci, kojima je ona najmanje obična, skloni su da u njoj osjećaju poglavito neke negativne, »diskriminatorske« crte (to unekoliko izbija i iz Kravareva članka). Otud onda stanovit često i nesvjesni otpor prema bilo kakvoj upotrebi riječi *puk*, *pučki* i sl. Iznoseći to samo konstatiram taj otpor pojedinaca, ne branim ga. Pravoga mu opravdanja i nema, prema značenju *populus* značenja *plebs* i *vulgus* zaostaju u ARj., a s vojnom i crkvenom upotrebom, koje također nisu »diskriminatorske«, značenja *plebs* i *vulgus* nalaze se u primjerima u osjetnoj manjini.²⁸ A ima i slučaj, da je *pučanin* građanin višeg reda, tako u Vukovu citatu: »Nego su i među varošanima bili pučani (kao die Bürger), koji su se razlikovali od manjih varošana i od seljaka i težaka.«²⁹ U historiji jezika nemamo dakle razloga, da nam se riječi *puk* i *pučki* čine nezgodnima za suvremeni jezik, iako riječ *puk*, kako smo vidjeli (A—C), nije uspjela razviti svoja nesociološka značenja, tako bogato zastupljena u prošlosti (ARj.). Zato je i upotrebljavamo samo za prošlost, a nema smisla misliti, da će riječ *puk*, kad danas govorimo o svojim precima kmetovima, gradskim pučanima, kolonima i raji, imati u našim ustima ili pod našim perom diskriminatorski sadržaj.

Takve su predrasude relativne i pojedinačne, ne opće, a u jeziku ne bi smjele imati utjecaja. One su ovdje odraz stanovitog mjesnog jezičnog osjećaja, i treba da budu prevladane u standardnom jeziku kao i svaka druga mjesna pojava. Moram dodati, da po našim govorima ima i obratnih sadržaja riječi *puk*: u središnjoj i zapadnoj Bosni (možda još gdje, ali ovo znam sigurno) *puk* je bar kod Hrvata živa riječ i u nesociološkom značenju, t. j. označuje ne samo dio naroda u prošlosti, nego i sâm narod danas (odgovara dakle potpuno slovenskom *ljudstvu*), na pr. »potúkošē se pa se vās pūk slētio«. Ipak nisam ovdje predlagao za književni jezik ovu vrijednost, koja konačno odgovara mom vlastitom dijalektalnom jezičnom osjećaju — znam naime, da ne odgovara stvarnom stanju u književnom i općem standardnom jeziku, i znam, da on mora biti nezavisan od *svih* pojedinačnih mjesnih govornih svijesti.

²⁷ Usp. u Broz-Ivekovićevu rječniku s. v. *puk*.

²⁸ U ARj. razne nijanse značenja *populus* (puk a, b, e, g) = 4¹/₂ stupca, čemu možemo priključiti vojna značenja (puk c) 1¹/₂ stupca i crkvenu upotrebu (puk f) 1¹/₂ stupac, a za značenja *vulgus* i *plebs* (puk d) ostaje samo 1¹/₂ stupac.

²⁹ ARj. s. v. *pučanin* b.

Stanovit dio odgovornosti za nelagodan osjećaj pojedinaca prema riječima *puk* i *pučki* nose dva veoma poznata mjesta iz književnosti: »Pučina je stoka jedna grdna« (Njegoš, Gorski vijenac, v. ARj. s. v. *pučina*) i »Ubog i moli puk« (posljednji stih iz druge kitice popularne Šantićeve pjesme »Veće na školju«). No ova mjesta ne mogu biti dokaz, da su kod Srba i Crnogoraca riječi ovog korijena prezrivo ili sažalno, *pučina* je augmentativ, što je često isto što i pejorativ (usp. svjetina), a u samoga Njegoša imamo riječ *puk* kao sinonim za *ljudi*, *narod*: »Tu izmilje nekakvoga puka, — To ni u san nikad doć ne može, — Svi šareni kao divlje mačke.« (Gorski vijenac, stih 1544., govori vojvoda Draško o mletačkim glumcima. U ARj. se ne vidi, o čemu se radi.) Ili isto tako u Ljubiše: »Užasni Ružin slom prospe se kao munjom po puku« (ARj. s. v. *puk* str. 268b).

Znači, da konačno ni kod Srba i Crnogoraca nije situacija bitno različita nego u nas, iako im je riječ *puk* s izvedenicama mnogo manje poznata. Ne mislim time, da i oni moraju preuzeti sve te riječi, daleko sam od takvih recepata, ali nema nikakva razloga, da ih ni Hrvati ne upotrebljavaju, kad već postoje i kad nam trebaju, kako je ovdje izneseno (A—C).

O ZNAČENJU I POGREŠNOJ UPOTREBI PRIJEDLOGA »ZBOG« I »RADI«

Slobodan Kovačević

Iako je očita razlika u značenju između prijedloga »zbog« (uzrok) i »radi« (namjera), ipak i u govoru školovanih ljudi, pa čak i nastavnika, koji su u prvom redu pozvani da čuvaju čistoću i pravilnost književnog jezika, i u književnim djelima, i u novinama, i na oglasima možemo čuti, odnosno pročitati: *Nije došao u školu radi bolesti* (mj. zbog bolesti), *Napustio je školu radi neuspjeha* (mj. zbog neuspjeha), *Radionica je zatvorena radi inventure* (mj. zbog inventure), *Današnja se kazališna predstava odgađa radi bolesti nekih članova* (mj. zbog bolesti). U navedenim primjerima treba upotrijebiti prijedlog »zbog« s genitivom, jer se pitamo zašto nije došao u školu, zašto je napustio školu i t. d., dakle pitamo se za uzrok, zbog kojega nešto biva. Prijedlog »radi« s genitivom znači namjeru (svrhu), te su zbog toga navedeni primjeri prave besmislice, koje znače: on nije došao u školu, da bi se razbolio(!), on je napustio školu, da postigne neuspjeh (!), kazališna se predstava odgađa, da bi se neki članovi razboljeli(!).

Treba priznati, da nije uvijek lako razlikovati uzrok od namjere. Na pr. ako u Maretićeveu primjeru *Zbog sirota sunce grije* prijedlog »zbog«